

บทที่ 4

โครงสร้างและหน้าที่ของสื่อสารมวลชน

THE STRUCTURE AND FUNCTION OF MASS COMMUNICATION

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของการสื่อสารมวลชน

แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน เป็นแนวทางในการศึกษาสื่อมวลชน ทฤษฎีนี้จัดอยู่ในประเภททฤษฎีทางสังคมวิทยา ซึ่งอธิบายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำ ซาก และกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถูกรวบรวมจัดขึ้นในรูปของความเป็นสถาบันด้วย เหตุผลในแง่ ความจำเป็นทางสังคม (Merton:1957) สังคมนั้นถูกพิจารณาว่าเป็นระบบหนึ่งที่ส่วนต่าง ๆ หรือ ระบบย่อยมีความเกี่ยวพันติดต่อกัน ซึ่งสื่อมวลชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบด้วย ระบบย่อย ๆ แต่ละระบบเหล่านี้จะช่วยกันผดุงรักษาระบบใหญ่เอาไว้ ในทฤษฎีสื่อสารมวลชนถูกเน้นว่าเป็น ตัวเชื่อม เพื่อทำให้เกิดการรวมตัวกันเข้าของทุกส่วนในสังคม เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของสังคม สื่อมวลชนพยายามที่จะสนองต่อความต้องการของสมาชิกในสังคม ทั้งที่เป็นราย บุคคลและที่เป็นกลุ่มก้อนอย่างสม่ำเสมอ ผลก็คือสื่อมวลชนได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมโดยไม่ ได้ตั้งใจ ในแง่ที่สามารถรวมสมาชิกทั้งหมดเข้าไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้น ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่จึงไม่ต้องยึดกับฐานคติที่เกี่ยวกับว่า สื่อมวลชนเป็นผู้ชี้นำทางอุดมการณ์ที่ถูก กำหนดมาจากสถาบันอื่น ๆ ในสังคม แต่สื่อมวลชนเป็นทั้งผู้ชี้นำและผู้แก้ไขด้วยตัวของสื่อมวลชนเอง ภายใต้กฎเกณฑ์บางประการที่กำหนดมาจากสถาบันที่ควบคุมสื่อมวลชน

Harold Lasswell & Charles Wright เป็นผู้พิจารณาถึงหน้าที่และบทบาทของสื่อมวลชนในสังคมอย่างจริงจัง

Lasswell (1948) ได้กำหนดหน้าที่ของสื่อมวลชนไว้ 3 ประการ คือ

1. การสังเกตการณ์สภาพแวดล้อม (surveillance of the environment) คือ การรวบรวมและกระจายข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ในสภาพแวดล้อม ทั้งที่เกิดขึ้นภายในสังคมและภายนอกสังคม ในการปฏิบัติหน้าที่นี้ สื่อมวลชนจะเตือน

ให้เราทราบถึงอันตรายที่คาดว่าจะมี รวมถึงการให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อ เศรษฐกิจ สังคม และประชาชนทั่วไป

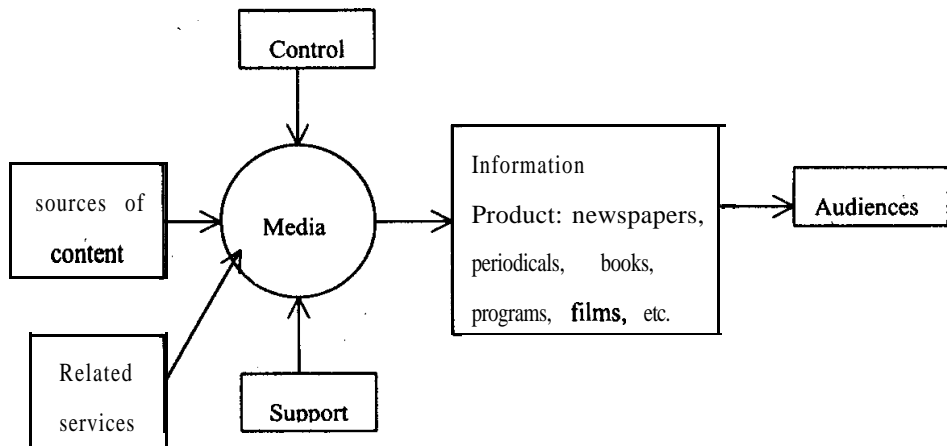
2. การประสานสัมพันธ์ส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้รวมกันอยู่ได้ตามสภาพแวดล้อม (correlation of the parts of society in responding to the environment) คือการตีความข้อมูลซึ่งถูกเสนอเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และการแนะนำว่าควรปฏิบัติต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไร หน้าที่นี้ถูกมองว่าเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ ชักชวนให้ปฏิบัติ และเป็นกิจกรรมทางด้านบรรณาธิการ หน้าที่นี้จะเป็นการเสริมบรรทัดฐานทางสังคม และธำรงไว้ซึ่งความคิดเห็นที่เป็นเอกฉันท์ (consensus)

3. การถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นต่อไป (transmission of the social heritage from one generation to the next) คือการถ่ายทอดและปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคม ความรู้ และส่วนประกอบอื่น ๆ ทางด้านวัฒนธรรมสู่สมาชิกในสังคม ไม่เพียงแต่การถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งเท่านั้น

ต่อมา Charles Wright (1986) ได้เพิ่มหน้าที่ประการที่ 4 ขึ้นมาอีกหน้าที่หนึ่ง คือ

4. การให้ความบันเทิง (entertainment) คือ การสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่สมาชิกในสังคม เพื่อเป็นการพักผ่อน และลดความตึงเครียดจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่แต่ละคนประสบอยู่

The Structure and function of Mass Media

แผนภูมิแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างและหน้าที่ของการสื่อสารมวลชน

Source: WILBUR SCHRAMM, 1973:138

แนวคิดทฤษฎีผู้กรองสาร (Gatekeeper Theory)

กระบวนการสื่อสาร เป็นเรื่องของ การถ่ายทอดข่าวสารที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล หรือบุคคลหนึ่งกับบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง การถ่ายทอดข่าวสารนี้ อาจเกิดขึ้นโดยตรงจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง หรืออาจเกิดขึ้นโดยทางอ้อมจากจุดหนึ่งผ่านจุดอื่นก่อนที่จะถึงผู้รับสาร

การสื่อสารข่าวสารในสังคม ทั้งการสื่อสารระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม หรือการสื่อสารข่าวสารในการสื่อสารมวลชน ต่างก็มีลักษณะที่การไหลของข่าวสารมีการผ่านตัวกลาง จากผู้ส่งสารคนหนึ่งไปยังผู้ส่งสารอีกคนหนึ่ง หรือจากผู้รับสารคนหนึ่งไปยังผู้รับสารคนอื่น ๆ ซึ่งการไหลของข่าวสารที่ต้องผ่านหลายขั้นตอนนี้ อาจทำให้ข่าวสารมีการแต่งเติม ตัดทอน หรืออาจบิดเบือนได้ เคิร์ต เลวิน (Kirt Lewin, 1947) ได้อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการที่ข่าวสารผ่านตัวกลาง โดยชี้ให้เห็นว่า ข่าวสารจะผ่านประตู ที่ทำหน้าที่ตรวจสอบ คัดเลือก ตีความสาร ก่อนที่จะส่งผ่านไปยังผู้รับสาร ผู้ที่ทำหน้าที่ตรวจสอบ คัดเลือก ตีความสาร เรียกว่า **ผู้เฝ้าประตู (Gate Keeper)** ซึ่งอาจเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กร (Lewin, Kirt. "Channel of Group Life" Human Relation, 1974: 143-146

วิลเบอร์ ชแรมม์ (Wilbur Schramm (อ้างถึงใน เมตตา กฤตวิทย์, พัชรี เขยจรรยา, ภิรพันธ์ อนุวัชศิริวงศ์ (2532:103) ได้กล่าวว่า ผู้กรองสาร เป็นผู้มีสิทธิในการเปิดเผย หรือปิดบังข่าวสารที่จะส่งผ่านไปยังประชาชน เป็นเสมือนนายทวารของการรับข่าวสารของประชาชน ผู้กรองสารจึงเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการส่งสารขององค์การทางสื่อสารมวลชน เป็นบุคคลที่ควบคุมการไหลของข่าวสาร และตัดสินใจว่า ข่าวอะไรควรส่งต่อไป ข่าวอะไรควรตัดออกไปทั้งหมด บุคคลดังกล่าวได้แก่ นักข่าว บรรณาธิการ ผู้เขียน ผู้พิมพ์ นักวิจารณ์ เป็นต้น

อรนุช เลิศจรรยาภักซ์ (2532: 35) ได้อธิบายถึงหน้าที่ของผู้กรองสารว่า ไม่เพียงแต่เลือกหรือปฏิเสธสารต่าง ๆ ที่เข้ามาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่จัดการนั้น ๆ ให้อยู่ในรูปที่เขาต้องการ ตลอดจนกำหนดการนำเสนอข่าวสาร หน่วงเหนี่ยวสารนั้นไว้ หรือเสนอสารทั้งหมดซ้ำ ๆ กัน หรือเลือกเสนอเพียงบางส่วนเท่านั้น

แนวคิดทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อตอบสนองความพึงพอใจ

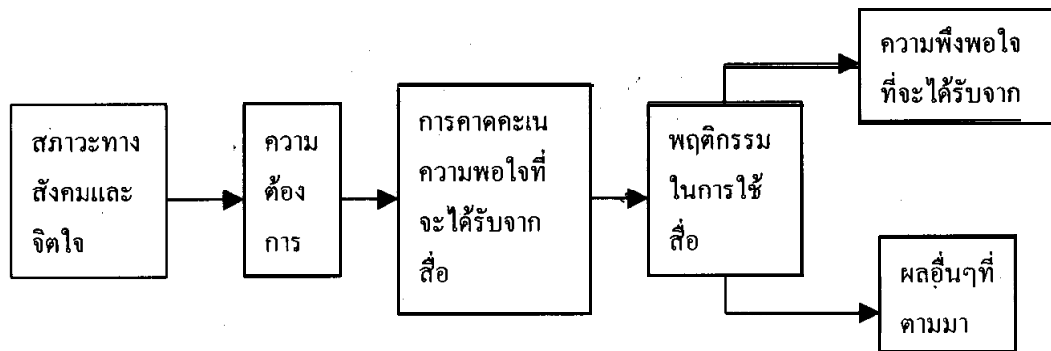
(Uses and Gratification Approach)

แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการใช้สื่อ เพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของผู้รับสาร เน้นที่ ความสำคัญของผู้รับสารในฐานะที่เป็นปัจจัยหลัก ในการที่จะตัดสินใจเลือกใช้ประเภทของสื่อ และเนื้อหาของสารที่สามารถสนองตอบต่อความต้องการ (Needs) ของบุคคล จนนำไปสู่ความ พึงพอใจแก่ผู้รับสารจากการใช้สื่อและการเปิดรับต่อสารนั้น ๆ และอาจกลายเป็นแรงจูงใจที่ สำคัญในการหล่อหลอมพฤติกรรมในการเปิดรับต่อประเภทของรายการแบบเดียวกันนั้นในครั้งต่อไป (ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2528 : 32)

การใช้สื่อเพื่อช่วยตอบสนองความพึงพอใจของผู้รับสาร จึงเป็นการเปลี่ยนแนวการศึกษาที่ให้ความสนใจกับบทบาทความสำคัญของผู้ส่งสารมาวิเคราะห์หาความต้องการของผู้ใช้ สื่อ โดยนำเอาปัจจัยที่เกี่ยวข้องอยู่ในกระบวนการทางสังคมและจิตวิทยาของผู้ใช้เข้ามาช่วย อธิบายถึงพฤติกรรมในการบริโภคสื่อว่า นอกจากความต้องการขั้นพื้นฐาน 5 อย่าง (ตามที่ มาสโลว์กล่าวไว้ดังนี้ คือ ความต้องการทางร่างกาย ความต้องการความปลอดภัย ความ ต้องการความรัก ความต้องการความนับถือ และความต้องการความสำเร็จในชีวิต) มนุษย์ยัง มีความต้องการอยากจะได้เรียนรู้เพื่อแสวงหาระเบียบ และความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อม รอบตัว ความต้องการที่จะรู้มีนับเป็นแรงผลักดันสำคัญที่มนุษย์ได้มาจากการอยู่ร่วมกันใน สังคม ซึ่งเท่ากับเป็นการยอมรับว่า มนุษย์เราตั้งใจที่จะแสวงหาข่าวสารจากสื่อมวลชน ไม่ใช่ เป็นเพราะอิทธิพลจากสื่อแต่เพียงด้านเดียวดังที่เคยคิดกัน และลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งใน ทฤษฎีนี้คือเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับบทบาทและตัวบุคคล ในอันที่จะเลือกเปิดรับสาร มากกว่า โดยพิจารณาถึงแบบแผนพฤติกรรมในการเปิดรับสาร ก่อนที่จะไปดูเกี่ยวกับผลที่เกิด จากการเปิดรับเนื้อหาสารเหล่านั้นต่อไป

Katz and Others (1974) ได้สร้างแบบจำลองเพื่ออธิบายการใช้สื่อเพื่อประโยชน์ และความพึงพอใจ ดังนี้:

แบบจำลองการใช้สื่อเพื่อสนองความพึงพอใจ

แคทซ์ และคณะ ได้อธิบายว่า สภาวะของสังคมและจิตใจที่แตกต่างกัน ย่อมมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้มนุษย์ก็มีความต้องการแตกต่างกัน ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่าสื่อแต่ละประเภทจะสนองความพึงพอใจได้ต่างกันออกไปด้วย ดังนั้น ลักษณะของการใช้สื่อของบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกันจะมีความแตกต่างกันไป ขั้นสุดท้าย คือความพึงพอใจที่ได้รับการใช้สื่อจะต่างกันออกไปด้วย

ดังนั้น การศึกษาสื่อสารมวลชนตามแนวทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจจึงมีข้อสรุปที่เป็นที่ยอมรับกัน ดังต่อไปนี้:

1. มนุษย์จงใจที่จะแสวงหาข่าวสาร ไม่ได้ถูกยัดเยียดให้อ่าน ให้ดูหรือฟัง มนุษย์มีการเลือกที่จะหลบหลีกข่าวสารได้ถ้าต้องการ
2. การใช้สื่อมวลชนของมนุษย์ย่อมมีจุดมุ่งหมาย (Goal - Directed)
3. สื่อสารมวลชนต้องแข่งขันกับสิ่งเร้าอื่น ๆ อีกหลายอย่างที่อาจตอบสนองความต้องการรับรู้ของมนุษย์ได้
4. มนุษย์เป็นผู้กำหนดความต้องการของตัวเองจากความสนใจ แรงจูงใจ ที่เกิดขึ้นในกรณีต่าง ๆ กัน (เลวี วงษ์มณฑา 2523 : 2 - 6) .

แนวคิดทฤษฎีการเล่น (The Play Theory of Mass Communication)

ในปี ค.ศ. 1967 William Stephenson ได้กล่าวว่า หน้าที่สำคัญของการสื่อสารมวลชน คือ การสนับสนุนการเล่นของบุคคล (subjective play) เป็นการให้ความสุข ความพึงพอใจ (pleasure)แก่ประชาชน Stephenson มองการสื่อสารมวลชนว่ามีบทบาทหน้าที่อยู่ 2 ประการ **ข้อแรก** คือ การให้ความพึงพอใจ ที่มีอิทธิพลต่อขนบธรรมเนียมประเพณี ในรูปของการเล่น ซึ่งเป็นมาตรฐานในบางสิ่งที่เป็นเรื่องๆ เหมือนๆ กัน ทำให้คนมีเรื่องพูดคุยกัน ให้การพักผ่อนหย่อนใจ และทำให้มีชีวิตที่สบาย ๆ สนับสนุนความสัมพันธ์ในสังคมร่วมกัน **ข้อสอง** คือ หน้าที่ในการทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง คือการเลิกล้มความเชื่อเก่า ๆ และเอาความเชื่อใหม่ ๆ ใส่เข้าไปแทน (ARTHUR ASA BERGER, 1995)

Stephenson ยังได้อธิบายถึงการเล่น (Play) และการทำงาน (Work) ว่า การเล่นเป็นกิจกรรมที่สนองตอบต่อตนเอง และมุ่งให้ได้รับความเพลิดเพลินจากการเล่นนั้น ในขณะที่การทำงานเป็นกิจกรรมที่มุ่งให้เกิดประโยชน์ เช่น เพื่อผลิตสินค้าบริการ ความคิด หรือเพื่อจุดประสงค์อื่น เขาได้แยกแยะระหว่างการควบคุมทางสังคม กับการปฏิบัติตามกัน หรือที่เรียกว่า การบรรจบกันของการเลือกสรร (Convergent selectivity) หมายถึง คนในสังคมมักจะเลือกอะไรที่เหมือน ๆ กัน ท่ามกลางการเลือกต่าง ๆ ที่มีอยู่ Stephenson ได้ให้ทัศนะว่า คนเราไม่ชอบการทำงานที่จริงจังและน่าเบื่อ แต่ชอบการเล่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ซึ่งช่วยให้ความยุ่งยากต่าง ๆ ในชีวิตจริงค่อยคลายลง โดยปกติแล้ว เราไม่อาจจะแยกการทำงาน และการเล่นออกจากกันได้ จึงมักมีการผสมปนเปกันไป ในลักษณะของการทำงานที่มีการเล่น กับลักษณะของการเล่นที่มีการงาน

ทฤษฎีการเล่น มีความคิดหลักที่ว่า คนเราต้องการสื่อสารเพื่อความเพลิดเพลินมากกว่าต้องการข่าวสารที่จริงจัง คนเรารับรู้ข่าวสารจากหลาย ๆ ทางด้วยกัน ถึงแม้เราจะรู้ข่าวสารอยู่แล้ว แต่เราก็ยังต้องการข่าวสารจากสื่อมวลชนอีก เพื่อสนองความต้องการบางอย่างของตนเองในการสื่อสารนั้น จึงมีเรื่องของความต้องการของผู้รับและการสนองความต้องการอยู่ด้วยเสมอ เมื่อคนเราต้องการสื่อสารเพื่อความเพลิดเพลิน สื่อมวลชนจึงสนองความต้องการโดยเสนอเนื้อหาที่ทำให้ผู้รับสารได้รับความเพลิดเพลิน คือ ให้ความบันเทิงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสังคมหรือการเมืองก็ตาม จึงกล่าวได้ว่า การเลือกสรรของคนเรานั้นมักจะมีความโน้มเอียงไปใน

ทางที่เป็นการเล่นเพื่อความเพลิดเพลินมากกว่าที่จะสื่อสารกันอย่างเป็นทางการเป็นงาน ซึ่งอาจทำให้เกิดความเครียดได้ ดังนั้น สื่อจึงควรมีบทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน เพราะสิ่งที่คนเรามุ่งหวังจากสื่อก็คือ ความสนุกสนาน

ทฤษฎีการเล่นให้ความสำคัญกับการสื่อสารเพื่อความเพลิดเพลิน จึงมีเรื่องของความต้องการของในแง่ของความต้องการที่มีร่วมกันของผู้รับ เพราะผู้รับไม่ได้ต้องการอะไรจากสื่อ นอกเหนือไปจากความสนุกสนานเพลิดเพลิน (สุทธาทิพย์ ศรีวรานนท์ :35-36)

นอกจากนี้ ดร. ธนวัต บุญลือ ได้สรุปทฤษฎีการสื่อสารไว้ 4 แนวทาง ดังนี้ คือ

1. ทฤษฎีสื่อสารเชิงพฤติกรรม
(Communication Theory: Systems of Behavior)
2. ทฤษฎีสื่อสารเชิงพฤติกรรมการถอดและเข้ารหัส
(Communication Theory: Decoding - Encoding)
3. ทฤษฎีเชิงปฏิสัมพันธ์ (Communication Theory: Interaction)
4. ทฤษฎีเชิงบริบททางสังคม
(Communication Theory: Social Context)

1. ทฤษฎีสื่อสารเชิงพฤติกรรม

เป็นทฤษฎีที่อธิบายการกระทำทางการสื่อสารว่า เป็นระบบพฤติกรรม อธิบายองค์ประกอบของกระบวนการการสื่อสารว่า การสื่อสารเกิดขึ้นเมื่อแหล่งสารหรือผู้ส่งสาร ส่งสารผ่านช่องสาร ไปยังจุดหมายปลายทางหรือผู้รับสาร

2. ทฤษฎีสื่อสารเชิงพฤติกรรมการถอดและเข้ารหัส

เป็นทฤษฎีที่มุ่งอธิบายกิจกรรมเข้ารหัสและการถอดรหัสของผู้ส่งสารและผู้รับสาร กิจกรรมของผู้ส่งสารและผู้รับสารมี 3 ประการ คือ

1. การรับรู้ หรือการถอดรหัส (Perception or decoding)
2. การคิด หรือการตีความ (Cognition or interpretation)
3. การตอบสนอง หรือการเข้ารหัส (Response or encoding)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่า มนุษย์ต้องการตรวจสอบ ประเมิน และควบคุมสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งการกระทำดังกล่าวจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อเรามีข้อมูลเพียงพอ ดังนั้น เพื่อให้จะได้ข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ จึงต้องทำการสื่อสาร ซึ่งก็คือ ต้องมีการถอดรหัสและเข้ารหัสความหมายของสารอยู่ตลอดเวลา

3. ทฤษฎีสื่อสารเชิงปฏิสัมพันธ์

เป็นทฤษฎีที่มุ่งอธิบายกระบวนการเชื่อมโยง หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลกัน เพราะความสัมพันธ์นั้นถูกกำหนดโดยปัจจัยทั้งภายในและภายนอก คือ ปัจจัยทางจิตวิทยา และสังคมวิทยา เช่น อารมณ์ ทัศนคติ บุคลิกภาพ ระยะเวลาหรือความใกล้ชิดระหว่างบุคคล กลุ่มอิทธิพล ความน่าไว้วางใจ ความน่าเชื่อถือของแหล่งสาร ความสอดคล้องและความไม่สอดคล้องกันทางความคิด และความขัดแย้ง เป็นต้น

4. ทฤษฎีสื่อสารเชิงปริบททางสังคม

เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการสื่อสารของมนุษย์ คือ ปัจจัยทางสภาพแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรม โดยเชื่อว่า สภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศทางสังคมเป็นตัวควบคุมการส่งสารของผู้ส่งสาร การไหลของกระแสข่าวสาร หรือผลของการสื่อสารจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยทุกครั้ง (ยูพา สุภากุล, 2540 : 35-36, 146-147)